

Özkul Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, AKM Yayınları, Ankara 2004, 511+VIII s.

Özkul Çobanoğlu, Dictionary Of Common Proverbs Of Turkish World

Mehmet YASTI *

Özet

Atasözleri milletlerin yaşayışlarını, tecrübelerini, deneyimlerini ve dünya görüşlerini yansıtan son derece önemli kaynaklardır. Ülkemizde bu saha ile ilgili yapılan çalışmalara bir yenisi eklenmiştir. Özkul Çobanoğlu'nun çalışması Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözlerinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki karşılığını vermesi açısından bu alandaki boşluğu doldurmakla beraber eserde bazı eksiklikler de dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler

Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, Özkul Çobanoğlu

Abstract

Proverbs are more important sources, which reflect life, experience, probation and opinion of nations. In this country, a new study was added to works related with this field. This study of Özkul Çobanoğlu fills space in this field in terms of date of proverbs used in Turkey Turkish language and answer in modern Turkey dialects. However some shortages attract attention in this work

Key Words

Dictionary of Common Proverbs of Turkish World, Özkul Çobanoğlu

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Atasözleri milletlerin yaşayışlarını, tecrübelerini, deneyimlerini ve dünya görüşlerini görmemiz açısından son derece önemli kaynaklardır. Atasözleri ait oldukları milletlerin sosyo-kültürel yapısının oluşum ve gelişim süreçleri hakkında da bizlere ipuçları verir. Bu bakımdan atasözleri geçmiş ile bugün arasında bir kültür köprüsü durumundadır.

Lehçe ve şive farklılıklarıyla milletimizi bütün kılan unsurların başında gelen atasözlerimiz üzerinde yapılan çalışmalar ülkemizde yakın bir tarihte başlamıştır. Kapsam açısından “*Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, C. II, TDK, Ankara, 1996*” ile Ömer Asım Aksoy’un “*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2, İnkılâp Kitabevi, 8.Baskı, İstanbul, 1993,*” adlı çalışmaları saymakta fayda vardır.

Bu alandaki çalışmalara bir yenisi eklenmiştir: “*Özkul Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 301, Kaynak Eserler Dizisi:7, Ankara, 2004, 511+VIII s.*”

Özkul Çobanoğlu’nun çalışması Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözlerinin tarihî ve çağdaş Türk lehçe ve şivelerindeki kullanışlarını göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Eser, Söz Başı’ndan sonra Atasözlerinin Tanım ve Teşekkülü, Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Tipleri, Atasözlerinin Dil ve Uslûp Özellikleri, Atasözlerinin Tema ve Konuları, Türk Dünyası Atasözlerinin Paralel Metinleri, Sonuç ve Kaynakça bölümlerinden meydana gelmiştir.

Çobanoğlu, *Söz Başı*’nda Türk Dünyasında kullanılan beş yüz civarındaki atasözünün son bin yıl içindeki varoluş çizgilerini tespit etmeye çalıştığını ifade etmiştir. Yazar, ayrıca henüz yayımlanmamış eserlerden de faydalandığını burada belirtmiştir.

Birinci bölüm “*Atasözlerinin Tanım ve Teşekkülü*” adını taşımaktadır. Çobanoğlu, burada atasözlerinin meydana gelişini ortaya koyduktan sonra atasözlerinin çeşitli milletlerde ve Türk dünyasındaki karşılıklarını vermiş; Türk milletinin temel zihin yapısını ve ortak değerlerini göstermesi açısından atasözlerinin değerini ifade etmiştir. Yazar, yapı bakımından genellikle tek cümleden meydana gelen atasözlerinde, ezberlenmesinin kolay olması için ölçü, uyak, kafiye, aliterasyon, kısalık, benzerlik, devrik cümle gibi şiir sanatıyla ilgili unsurların kullanıldığı belirtmiştir.

“*Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Tipleri*” adını taşıyan ikinci bölümde yazar, atasözlerini kaynak ve kullanım niteliklerine göre üç gruba ayırmıştır: Birinci grup, aynı hayat tarzını, gelenek ve görenekleri aynı kültürel değerleri yansıtmada anlam ve söyleyişleri birbirinin aynısı olanlar; ikincisi, anlamı aynı olmakla beraber söyleyişinde bir veya birkaç kelime ya da sadece ses değişikliği

olanlar; üçüncüsü ise, Türk milletinin yaşadığı coğrafyadaki sosyo-kültürel farklılıkların dışı vurulduğu mahallî atasözleridir. Ayrıca atasözleriyle ilgili yapılan diğer tasnifler de burada verilmiştir.

“*Atasözlerinin Dil ve Üslûp Özellikleri*” başlığını taşıyan üçüncü bölümde Çobanoğlu, konuşmaya dayalı yani sözlü edebiyat ürünleri olan atasözlerinin en belirgin dil ve üslûp özelliğinin kısa ve özlü anlatım olduğunu ve milletlerin en eski sözlü ürünlerinden olan atasözlerini meydana getiren sözcüklerin değiştirilemeyeceğini ifade ediyor. Yazar, bu başlık altında atasözlerinde kullanılan hece ölçüleri ile edebî sanatları da vermiştir.

Dördüncü bölüm “*Atasözlerinin Tema ve Konuları*” başlığını taşımaktadır. Yazar, atasözlerinin gerçek hayattan kopuk olmadığını, hayatın sosyo-kültürel bütün safhasında yer aldığını örneklerle göstermiştir. Atasözleri konu ve temalarına göre toplumun başta ulusal değerleri olan yiğitlik, mertlik, ağırbaşlılık, sabırlılık ve konukseverlik; sosyal değerleri olarak da doğum ve ölüm, ekonomi, tarım ve hayvancılık, tabiat ve evren, iklim ve takvim, hayvanlar ile zihin terbiyesi gibi alt başlıklarda değerlendirilmiştir.

Beşinci bölüm “*Türk Dünyası Atasözlerinin Parellel Metinleri*” başlığını taşımaktadır. Burada Türkiye Türkçesi madde başı olmak üzere 1000 atasözünün, tarihî lehçelerden Kıpçakça-Altınordu, Çağatayca, Oğuzca, Osmanlıca; çağdaş lehçe ve şivelerden Afganistan, Altay, Kuzey ve Güney Azerbaycan, Makedonya-Kosova, Batı Trakya, Başkurdistan, Bulgaristan, Çuvaşistan, Dobruca, Deliorman, Gagavuz, Hakasya, Karay-Kırımçak, Kazak, Kıbrıs, Irak-Suriye, Karakalpak, Karaçay-Malkar, Kırgızistan, Kırım, Kaçkay, Kumuk, Nogay, Özbek, Tataristan, Tuva, Doğu Türkistan, Türkmenistan ve Yakut (Saha) Türkçeleri ile en eski yazılı kaynaklarımızdan olan Divanü Lügati't-Türk'te kullanılan karşılıkları verilmiştir. Sonrasında lehçe ve şivelerin kısaltmaları verilmiş ve yararlanılan kaynaklara göndermeler yapılmıştır. Bu bölümde dikkatimizi çeken eksiklikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Eserde gönderme yapılan kaynakların kaynakça kısmında olmadığını görülmektedir: Ahıska Türkçesi (Hacılı 2001); Altay Türkçesi (Nuguşeva 2001); Altınordu Türkçesi (Koman 1940); Bulgaristan Türkçesi (Kaderli, S 2001); Deliorman Türkçesi (Kaderli, S. 2001); Karay-Kırımçak Türkçesi (Dubirski 1994); Kaşkay Türkçesi (Kayanı 2000); Kırım Tatar Türkçesi (Blaşkoviş 1966); Kuzey Azerbaycan Türkçesi (Hüseynzâde 1949; Mehmanoğlu 2000); Kıbrıs Türkçesi (Gökdemir 2001; Pehlivanoğulları 2001; Susuzlu 2000); Osmanlı Türkçesi (Koman 1940) gibi lehçe ve şivelerde gönderme yapılan eserler kaynakçada yoktur. (s. 42-43) Yararlanılan kaynakların kaynakçada tam olarak belirtilmesi hem

kaynakçayı zenginleştirecek hem de okuyucunun daha sağlıklı bilgi almasını sağlayacaktır.

2. Bir başka husus, lehçe ve şivelerin aynı kategoride değerlendirilmesidir. Lehçeler üst başlık olmak kaydıyla şivelerin hangi lehçede konuşuluyorsa onun alt başlığı altında değerlendirilmesinin alan ve kavram kargaşasını engelleyeceği kanısındayız. Çalışmalar belli kaynaklara dayanıyorsa -özellikle de tarihî kaynakların- tanıtılması daha doğru olurdu. Oğuz Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi kavramlarının sınırları tam olarak belli değildir.

3. Çalışmada transkripsiyon işaretlerinin kullanılması tarihî ve çağdaş lehçelerde kullanılan atasözlerinin değerlendirilmesini kolaylaştıracaktır.

4. Çalışmada yazım yanlışlıkları da yapılmıştır: Karakalpak Türkçesinde gönderme yapılan "Maksemovmın 1978", kaynakçada "Maksemobmın H-Kabil" şeklinde yazılmıştır.

Sayfa 41'de *Gagauz* olarak geçen terim, eserin Söz Başı'nda *Gagavuz* olarak kullanılmıştır. (s.VII)

Kaynakçada "Bläsing, Uwe, 1994, *Tshuwaschische Spichwörter und Sprichwörtliche Redensarten, Wiesbaden; Harrossowitz Verlag.*" olarak verilen çalışmanın doğru şekli "Bläsing, Uwe, 1994, *Tshuwaschische Spichwörter und Sprichwörtliche Redensarten, Wiesbaden; Harrossowitz Verlag.*" olmalıdır.

5. Eserde bazı ifade yanlışlıkları göze çarpmaktadır. Örnek olarak Çobanoğlu, "Öncelikle, çalışmamızda yer alan Türk dünyası atasözü metinlerinin derlendikleri yayınlar ve kaynak kişiler kaynakçası ile şive ve lehçelere ait kısaltmaları, en eski dönemden günümüze doğru tarihi ve güncel alfabetik sıralanışlarına göre vermek faydalı olacaktır." ifadesinden sonra sıralamaya Türkiye Türkçesi ile başlanmıştır. (s. 41)

Eserin Söz Başı'nda "Elinizdeki çalışmada, Türk dünyasında kullanılan beş yüz civarında atasözünün son bin yıl içindeki varoluş çizgileri tespit edilmeye çalışılmıştır." (s. VII) ifadesini kullanan Çobanoğlu, bir başka yerde ise "... bu bölümde *ttü kısaltmasıyla ve Türkiye Türkçesiyle verdiğimiz madde başını oluşturan 1000 atasözünün Divanü Lügat it Türk'ten başlayarak ... şeklinde sıralayabileceğimiz yer ve boyların lehçe veya şiveleriyle kullanılmakta olan şekillerinden tespit edebildiklerimiz verilecektir." demektedir (s. 41).

Eserin "Sonuç" kısmında atasözleriyle ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Atasözlerinin milletlerin hayata bakış açısını, karakterini, tavır ve zihniyetini gösteren en önemli sözlü edebiyat ürünleri olduğu belirtilmiştir.

Kaynakça kısmında ise yararlanılan kaynak eserler ve şahıslar gösterilmiştir. Burada da dikkatimizi çeken husus, dizgi hatalarıdır. İ'den sonra M, sonrasında K; S den sonra Ş, sonrasında tekrar S; Ü maddesi U'dan önce gelmiş; V'den sonra Y, sonrasında tekrar V maddesi gelmiştir. Ayrıca sayfa 510'da "Vambery,

Hermann, 1867, Cagataische Sprachstudien: Grammatikalischen Umriss, Chrestomathie und Wörterbuch, Leipzig: F. A. Brockhaus” olarak verilen kaynak, sayfa 511’de *Vambéry, Hermann, 1867, Cagataische Sprachstudien, Leipzig: F. A. Brockhaus*” olarak geçmiştir.

Netice olarak eser, Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözlerinin tarihî ve çağdaş Türk lehçe ve şivelerindeki tespit edilebilen karşılıklarının verilmesi açısından sahasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bununla birlikte tespit edebildiğimiz eksikliklerin giderilmesi esere ayrıca değer katacaktır. Eserin özellikle bu sahada çalışan ve çalışacak olan Türkologlar için art zamanlı ve eş zamanlı çalışma imkânını sağlayacağı kanısındayız. ©